220806 ـ فراموش کردن نیت تقرب به الله

سوال

آیا اینکه انسان نیت تقرب به الله را فراموش کند بر درستی کارش تاثیر می‌گذارد یا فقط اجر آن را کم می‌کند؟ مثلا اگر شخصی به نیت مسلمان شدن یا رفع حدث اکبر (جنابت) غسل کند اما از نیت تقرب به خداوند غفلت کند آیا غسلش درست است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

اولا:

شکی نیست که تصحیح نیت و به یاد آوردن آن در آغاز کار از بزرگترین چیزهایی است که شایسته است بندهٔ عبادتکار به آن مشغول باشد، زیرا درستی یا نادرستی یک کار به آن وابسته است و مدار صلاحِ دل یا فسادش به آن وابسته است زیرا قلب به صلاح نمی‌آید مگر آنکه عملش و تلاشش خالصانه برای الله باشد.

پیامبر ما ـ صلی الله علیه وسلم ـ می‌فرماید: همانا کارها به نیت‌ها وابسته است و همانا هر کس چیزی را به دست می‌آورد که نیت کرده است متفق علیه.

امام نووی ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

مسلمانان بر جایگاه بزرگ این حدیث و کثرت فواید و درستی این حدیث اجماع دارند... وی سپس می‌گوید:

«جماهیر علما از عربی‌دانان و علمای اصول و دیگران گفته‌اند: إنما برای حصر آمده است که نام برده را اثبات کرده و غیر آن را نفی می‌کند. بنابراین معنایش چنین است که: همانا اعمال بر حسب نیت حساب می‌شود و اگر بدون نیت باشد به حساب نمی‌آید. این حدیث همچنین دلیلی است بر اینکه طهارت یعنی وضو و غسل و تیمم بدون نیت صحیح نیست و همینطور نماز و زکات و روزه و حج و اعتکاف و دیگر عبادات» (شرح نووی بر مسلم: ۱۳/ ۴۷).

ابن رجب ـ رحمه الله ـ می‌گوید: «و اینکه پس از آن می‌گوید: و همانا هر کس آنچه را نیت کرده دارد خبری است مبنی بر اینکه از عملش چیزی به دست نمی‌آورد جز آنچه نیت کرده است، بنابراین اگر نیت خیری کرده خیر به دست می‌آورد و اگر

از آن نیت شر دارد، شر و بدی حاصل می‌کند و این هرگز تکرار جملهٔ نخست نیست زیرا جملهٔ نخست دال بر این است که صلاح عمل و فسادش بر حسب نیتی است که بنابر آن به وجود آمده و جمله دوم دال بر این است که ثواب فرد عامل برای کاری که کرده بر حسب نیتِ خوب اوست و مجازاتش بر آن بر حسب نیت فاسدش می‌باشد و شاید نیت او مباح باشد که عملش نیز مباح خواهد شد و نه ثوابی می‌برد و نه مجازاتی می‌شود، بنابراین ذات عمل، صلاح و فساد و مباح بودنش بر حسب نیتی است که باعث شده شخص آن کار را انجام دهد و ثواب انجام دهنده یا مجازاتش و سلامتش بر حسب نیتی است که بنابر آن، عمل صالح یا فاسد یا مباح می‌شود» (جامع العلوم والحکم: ۱/ ۶۵). نگا: إعلام الموقعین (۳/ ۹۱).

ثانیا:

مدار درستی و فساد یک کار بر نیت است. آنچه فقها بیان کرده‌اند نیت تشخیص و تمییز یک کار از کار دیگر است، اما نیتی که مدار پذیرش یا پذیرفته نشدن عمل بر آن است قصد تمییز و تشخیص کسی است که آن کار برایش انجام می‌شود یعنی معمول له یعنی تمییز معبود از دیگران و این همان چیزی است که اخلاص نامیده می‌شود.

ابن رجب ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

«بدان که نیت در لغت نوعی از قصد و اراده است هرچند بین این الفاظ تفاوت‌هایی هست که اینجا موضع بیانش نیست.

اما نیت در سخن علما به دو معنا می‌آید:

یکی به معنای تمییز و تشخیص عبادات از یکدیگر است مانند تمییز نماز ظهر از نماز عصر یا تمییز روزهٔ رمضان از روزه‌های دیگر، یا تشخیص و جداسازی عبادات از عادات مانند ایجاد تفاوت میان غسل جنابت از حمام کردن برای خنک شدن یا شستشو و مانند آن. این نیت همانی است که بسیار در سخن فقها و کتاب‌هایشان آمده است.

معنی دوم: به معنای تمییز کسی است که عمل برایش انجام می‌شود یعنی اینکه آیا این کار تنها برای الله انجام می‌دهد بدون آنکه شریکی برای او باشد یا برای دیگری است؟ این همان نیتی است که عارفان در کتاب‌هایشان در بحث اخلاص و توابع آن درباره‌اش سخن گفته‌اند و این همان چیزی است که در کتب سلف متقدم بسیار ذکر شده است» (جامع العلوم والحکم: ۱/ ۶۵).

حاصل آنکه: نیتی که درستی کار به آن وابسته است همان تشخیص عملی است که قرار است شخص انجامش دهد؛ یعنی مثلا غسل جنابت را از دوش گرفتن برای پاکی یا خنک شدن تشخیص دهد و مانند آن.

این چیزی است که برای تصحیح عمل لازم است.

اما دربارهٔ نیت نزدیکی به الله، مردم با یکدیگر تفاوت بزرگی دارند و به حسب محقق شدن این تقرب و اخلاص در آن است

که شخص و عملش نزد الله مقام و منزلت خواهند داشت.

اما در این باره لازم نیست که شخص نیت تقرب را دقیقا به یاد داشته باشد، بلکه اگر نیت عبادت یا پرستش خداوند یا طاعت او یا انجام امرش و مانند این اهداف شرعی را داشته باشد کافی است. نگا: الموسوعة الفقهية (۳۳/ ۹۲) و مقاصد المكلفين اشقر (۵۰ ـ۵۶).

شاید برای همین است که بنا بر نظر برخی از فقها نیت تقرب به شکل خاص در عمل شرط نیست بلکه کافی است که عمل معین یا عبادت معین را با تمییز و تفاوت از دیگری نیت کند.

نگا: التلخيص في أصول الفقه جوینی (۱/ ۴۸۶) والمستصفى من علوم الأصول غزالی (۱/ ۶۲).

زیرا این نیت مطلوب در درستی عمل معمولا هنگام انجام یک کار در دل بنده وجود دارد؛ وگرنه چه چیزی باعث شده که شخص وارد اسلام شود و برای آن غسل کند؟ یا چه چیز باعث می‌شود که زن پس از پایان عادت ماهیانه غسل کند به ویژه در سرمای شدید؟

شیخ الاسلام ابن تیمیه ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

«ممکن است در دل انسان شناخت‌ها و اراده‌هایی باشد که خودش از وجود آن آگاه نباشد. بودن یک چیز در دل و درک انسان نسبت به آن دو چیز متفاوت است. برای همین گاه برخی را می‌بینی که برای تحصیل یک چیز در قلبش تلاش می‌کند حال آنکه آن چیز در قلب او وجود دارد و می‌بینی به سبب همین ندانستن به شدت زحمت می‌کشد و کار چنین کسانی مانند آنهایی است که در نماز دچار وسواس هستند، زیرا هرکس کاری را از روی اختیار انجام دهد و بداند که دارد چکار می‌کند لا بد نیت در دل دارد و وجود آن کار بدون نیت ـ که همان اراده است ـ امری است ناممکن. کسی که می‌داند دارد به سمت نماز می‌رود یعنی می‌خواهد نماز بگزارد و تصور این ممکن نیست که کسی نماز بخواند مگر آنکه قصدش نماز است. بنابراین، اینکه چنین کسی خواهان تحصیل نیت است به دلیل جهل او نسبت به حقیقت نیت و وجود آن در درونش هست.

همینطور کسی که می‌داند فردا رمضان است و خود مسلمان است و معتقد به وجوب روزه و می‌خواهد روزه بگیرد، این خودش نیت روزه است. او هنگامی که شب می‌کند مانند کسی است که نیت روزه دارد، برای همین فرق است میان عشای شب عید و عشای شب‌های رمضان، چون در شب عید می‌داند که قرار نیست روزه بگیرد، برای همین خواهان روزه نیست و نیتش را هم ندارد و مانند کسی که قصد روزه دارد شب نمی‌کند.

این مانند کسی است که می‌خورد و می‌آشامد و پیاده و سواره می‌رود و می‌پوشد، که اگر می‌داند دارد این کارها را می‌کند لابد خواهان انجامش نیز هست و همین نیت اوست، حال اگر به زبان بگوید که می‌خواهم دستم را داخل این ظرف کنم تا لقمه‌ای بردارم و آن را بخورم نزد مردم احمق به نظر می‌رسد. همینطور کسانی که این الفاظ را به هنگام نیت نماز و طهارت

و روزه به زبان می‌آورند» (منهاج السنة النبوية: ۵/ ۳۹۸ ـ ۳۹۹).

ابن قیم ـ رحمه الله ـ می‌گوید:

نیت یعنی قصد انجام یک کار، زیرا هر کس قصد کاری دارد آن را نیت کرده است و جدایی آن از نیت قابل تصور نیست زیرا حقیقت نیت همین است و در حال وجود نمی‌تواند نباشد. کسی که نشسته تا وضو بگیرد یعنی نیت وضو دارد و کسی که برای نماز برخاسته یعنی قصد نماز دارد و ممکن نیست عاقل کاری از عبادات را بدون نیت انجام دهد زیرا نیت امری است لازم برای کارهای عمدی و اختیاری انسان و نیازی به زحمت و تحصیل ندارد. و حتی اگر بخواهد کارهای اختیاری خودش را بدون نیت انجام دهد نخواهد توانست و اگر خداوند او را به انجام نماز و وضوی بدون نیت مکلف کرده بود این تکلیف به چیزی بود که در توان نیست... (إغاثة اللهفان: ۱/ ۱۳۷).

والله اعلم